

Міністерство охорони здоров'я України
Державний заклад
«Дніпропетровська медична академія МОЗ України»
Кафедра гуманітарних наук

Філософсько-гуманітарні читання

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1'2014

Дніпропетровськ
2014

УДК 130.3

Друкується за рішенням Вченої ради
ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»,
протокол № 7 від 27 лютого 2014р.

Філософсько-гуманітарні читання: Збірка наукових праць / Відп. ред. О.В. Добридень, редагування – Є.А. Врадій, В.Ю. Кравченко, А.І. Лівенко. – Дніпропетровськ: ДЗ «ДМА», 2014. – 416 с.

У збірнику подано наукові статті та тези доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю «Філософсько-гуманітарні читання» з темою «Сучасні соціально-гуманітарні процеси: протиріччя, виклики, можливості» (до 90-річчя кафедри гуманітарних наук), яка відбулася 2 квітня 2014 року у м. Дніпропетровськ. Розглядаються актуальні проблеми сучасного соціально-гуманітарного простору. Матеріали конференції присвячені специфіці і закономірностям становлення сучасного духовного середовища, педагогічних, освітніх та виховних методик, історико-філософських, психологічних, культурних, морально-етичних та соціально-політичних аспектів трансформації та модернізації суспільства і особистості.

Видання буде цікавим і корисним для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також студентів та аспірантів соціально-гуманітарних спеціальностей.

В сборнике представлены научные статьи и тезисы докладов научно-практической конференции с международным участием «Философско-гуманитарные чтения» с темой «Современные социально-гуманитарные процессы: противоречия, вызовы, возможности» (к 90-летию кафедры гуманитарных наук), которая состоялась 2 апреля 2014 г. в г. Днепропетровск. Рассматриваются актуальные проблемы современного социально-гуманитарного пространства. Материалы конференции посвящены специфике и закономерностям становления современной духовной среды, педагогическим, образовательным и воспитательным методикам, историко-философским, психологическим, культурным, морально-этическим и социально-политическим аспектам трансформации и модернизации общества и личности.

Издание будет интересным и полезным для ученых, преподавателей высших учебных заведений, а также студентов и аспирантов социально-гуманитарных специальностей.

The collection includes the scientific and practical conference with international participation «Readings in Philosophy and Humanities» with the topic «Contemporary social and humanitarian processes: contradictions, challenges, opportunities» (to the 90th anniversary of Department of Humanities) held in Dnipropetrovsk, 2 April 2014. The papers presented at this conference cover the actual issues of modern socio-humanitarian space. Authors examine the specificity and laws of formation of modern spiritual environment, pedagogical, educational and upbringing methods, historical, philosophical, psychological, cultural, ethical, social and political aspects of transformation and modernization of society and personality.

The issues addressed may be interesting and useful for researchers, academics, students and graduate students in social sciences and humanities.

Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за зміст наданих статей несуть їх автори.

Статьи публикуются в авторской редакции. Ответственность за содержание предоставленных статей несут их авторы.

Papers are published in author's edition. Authors are responsible for the content of their submitted papers.

6.2. Возможность применения учащимися (доступность, достаточность, степень соответствия возрастным и индивидуальным особенностям, уровню предшествующей подготовки)

6.3. Возможность применения преподавателями (степень соответствия уровню компетентности, мастерства, предшествующего опыта, личностных качеств).

6.4. Комплементарность (взаимодополняемость и взаимозаменяемость).

По нашему мнению, предлагаемая выше система критериев и показателей для оценки качества УП является обоснованной, целостной, относительно полной, и может быть использована практиками при проектировании УП и управленцами при оценке их качества. При этом показатели любой группы, взятые сами по себе, в отрыве от показателей других групп, имеют весьма ограниченную ценность. Поэтому данная система критериев должна функционировать только целостно, непрерывно и одновременно.

Как отмечает М.М. Поташник, «как бы тщательно ни был разработан научный аппарат определения качества образования, все равно мы работаем в сфере, где действуют вероятностные процессы, а все факторы, влияющие на качество образования, все равно учесть невозможно» [7, с. 103]. Разделяя мнение ученого, мы признаем относительность предложенного инструментария (критерии, показатели, корреляционные матрицы) для оценки качества УП.

Использование приведенной в статье системы критериев и показателей качества УП актуализирует необходимость разработки интегрированных качественно-количественных критериальных шкал, методов и методик оценки качества УП. Их апробация, экспертиза и оперативное внедрение в практику управления обеспечит качество и эффективность ДП, оптимальное функционирование и непрерывное развитие дидактической системы вуза, а следовательно будет способствовать повышению качества высшего образования.

Литература:

1. Hoyle, D. ISO 9000 Quality Systems Handbook / D. Hoyle. – 4th ed. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 2001. – 686 p.
2. Злобин Э.В. Управление качеством в образовательной организации / Э.В. Злобин, С.В. Мищенко, Б.И. Герасимов. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – 88 с.
3. Краевский В.В. Основы обучения. Дидактика и методика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. – М. : Академия, 2007. – 352 с.
4. Масюкова Н.А. Проектирование в образовании / Н.А. Масюкова. – Минск : Технопринт, 1999. – 286 с.
5. Дылян Г.Д. Управление качеством образования : пособие для управленческих работников / Г.Д. Дылян. – Минск : БелАКК, 2003. – 118 с.
6. Новиков А.М. Образовательный проект (методология образовательной деятельности) / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М. : Эгвес, 2004. – 120 с.
7. Поташник М.М. Качество образования : проблемы и технология управления (в вопросах и ответах) / М.М. Поташник. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 352 с.

УДК 392:502.175 (477) (043.3)

А.О. Шевель

Сумський національний аграрний університет, м. Суми

КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ПОРЯТУНКУ ДОВКІЛЛЯ

В статті розглядається спрямування впливу процесів глобалізації на збільшення можливостей розвитку національних культур, утверджується усвідомлення культури як чинника порятунку довкілля. Автор аналізує систему етнічних символів як приклад української культури, українського способу життя, що відображають екологічну культуру.

Ключові слова: глобалізація, етнічні символи, екологічна культура, масова культура, національна символіка, ментальність, символ, традиції.

In the article the direction of impact of globalization processes on increasing opportunities of national culture development, culture awareness as a factor of saving the environment was considered in the article. The author analyzes the system of ethnic symbols as the example Ukrainian culture, Ukrainian lifestyle which represented ecological culture.

Ключевые слова: глобализация, этнические символы, экологическая культура, массовая культура, национальная символика, ментальность, символ, традиции.

The direction of impact of globalization processes on increasing opportunities of national culture development, culture awareness as a factor of saving the environment was considered in the article. The author analyzes the system of ethnic symbols as the example Ukrainian culture, Ukrainian lifestyle which represented ecological culture.

Keywords: globalization, ethnic symbols, ecological culture, mass culture, national symbols, mentality, symbol, tradition.

Глобалізація, що триває у світі, охоплює усі сфери суспільного життя, зокрема й культуру. Вона постає зовнішнім фактором, що має значний вплив на характер та напрям культурних процесів в окремому суспільстві. Цей чинник характеризується значними деструктивними тенденціями уніфікації культурного простору, порушуючи тим самим перед національною державою проблему збереження власної культурної самобутності на міжнародній арені та підтримки культурної багатоманітності у суспільстві. Дедалі більше поширюються тенденції стандартизації способу існування людини, її матеріальних потреб та духовних пріоритетів, так звана «масова культура». В сучасній науковій літературі масова культура трактується як: сукупність повідомлень, що продукуються засобами масової комунікації; сучасна культура широких мас, що включає в себе як споживання масової культурної продукції, так і всі форми реальної масової поведінки, сукупність всього безмістовного, шаблонного, дешевого, покликаного задовольняти самі низькі, невибагливі і нерозбірливі смаки масового споживача. В особистісно-культурному відношенні масова культура є продуктом розпаду попередніх її форм – народної культури і елітарної, руйнація яких відбулася в результаті індустріалізації й урбанізації, що зруйнували не тільки сільську спільність, а й аристократичну відчуженість культури від праці і ринку, перетворили мистецтво для мистецтва в мистецтво комерційне.

Історично поява масової культури була обумовлена тим, що численні маси колишніх селян, які втратили контакти з землею і життя яких перестало скеровуватися природними ритмами, позбулися того звичного соціального контролю, який підтримував їх духовну самобутність. Натомість спролетаризовані та люмпенізовані маси увійшли у світ, де життя їм і давало більше потенціальних можливостей, але разом з тим – значно менше соціальних гарантій, вимагало значно більше особистих зусиль, потребувало більшої напруги в життєвій боротьбі. Розрив зв'язків зі старим способом життя і усталеними формами культури, до того ж культури, в якій був значною мірою втрачений, принаймні для багатьох людей, дуже важливий, релігійний компонент, - все це болісно відчувалося, але погано усвідомлювалося тим, хто не мав здібностей для опанування вищими досягненнями міської культури. Окремі сфери, передусім наука та техніка, розвивалися надто бурхливо, інші ж, як мистецтво та література, набули ускладнених форм, хоч їх фундаментальний зміст не зазнав розвитку, який був би співмірний з науково-технічним. За умов руйнації традицій, знецінення моральних норм відбувалося культурне розшарування, пов'язане не лише з становими та майновими нерівностями, а й передусім з інтелектуальною нерівністю [1, с. 63]. Саме тому актуальним завданням культурної політики на національному та міждержавному рівнях сьогодні повинно стати спрямування впливу процесів глобалізації на збільшення

можливостей розвитку національних культур, та утвердитися усвідомлення культури як чинника порятунку довкілля.

Прикладом української культури, українського способу життя, безперечно, є система етнічних символів.

Символ (умовний знак, грецькою) – образ, який представляє інші образи, зв'язані змісти, як правило – більш складні та багатоманітні. Якщо поняття передбачає конкретне розуміння, то символ представляє, уособлює, абстрагує. Символи несуть у собі ознаки території, на якій проживає населення, та визначають риси, завдяки яким можна відрізнити населення саме цього краю від населення інших країв. Так, коли ми згадуємо «березу» – то виникають асоціації з нашим північним сусідом, які відрізняються від тих, що ми відчуваємо при словах «тополя», «калина», «верба»; при слові «рис» чи «банани», – етнічні асоціації мабуть, зовсім інші, ніж при термінах «маїс» або «фініки». Такі символи називаються етнічними символами.

Ці та їм подібні утворення і виконують через певні обставини роль етнічних символів і навіть – ідентифікаційних, тобто розпізнавальних, ознак певного народу. Глибинні корені підвалини таких символів – у природному світі людини, пропущеному крізь призму світотворчого відношення саме цього конкретного народу, саме цієї конкретної людини [2, с. 119].

Деякі з символів входять до складу національної символіки українського етносу. Національна символіка за походженням є природно виявленою. Такою, що впливає на історичних та родово-племінних особливостей народу.

Вбираючи множину знаків, родових символів вона є досить розмаїтою. За способом відтворення може бути: звуковою (самоназва, мова, окремі пісні й гімни, назви священних місць; гір, лісів, річок - в українців – Чернеча гора, Савур-могила, степ, Дніпро); колірною (в українців поєднання жовтого і блакитного, чорного і червоного, малиновий); графічною (тризуб, хрест, стріла, коло, хвильки води, ламаний безкінечник); речовою (національний одяг, рушники, хустки, посуд); предметною (прапор, клейноди, бунчуки, гетьманська булава); харчовою (борщ, галушки, вареники, сало, пироги, квас); образною (калина, верба, дуб, тополя, соняшник, чайка, лелека, коза, корова, бджола). Особливий вид національної символіки в українців є писанка і крашанка. У традиційному українському рукодільництві, зокрема у вишивці та ткацтві, присутні два найосновніші символи, що прийшли ще з язичеських часів, – обереги й древо життя. Той і той рівнозначно утверджував цілком конкретні реалії – охорону й продовження родинного вогнища. Якщо обереги знайшли своє постійне місце на рушниках, то символізований малюнок древа життя у традиційних переважно на тканих виробках, зокрема рядюжках та рясчухах, а пізніше й килимах. Щоправда, у давніші часи силуети оберегів та древа життя наносилися шляхом різьблення стилізованих рисунків також на керамічних виробках, дерев'яної різьби – на статуетках, лиштвах, фронтонах, віконницях, воротах, кроквах, коминах тощо. Давня символіка, на думку багатьох сучасних дослідників, уфіксувала чимало цікавих художніх елементів.

Наші далекі предки, будучи ревними прибічниками конкретних, що їх оточували предметів, надавали перевагу язичеським постулатам, які безпосередньо базувалися на природних явищах. Із впровадженням християнства на Русі, що утверджувало свою ідеологію на містиці, речах, «не відчутних на дотик», на таких моральних установках, котрі важко збагнути й перевірити «простому грішникові», церковні слуги намагалися перш за все знищити будь-які форми первісного язичества. Згадаймо, з якою жорстокістю вело християнство боротьбу з «бісівськими ігрищами» – веснянками, гаївками, колядками та щедрівками, святом Купала тощо. Там, де церковщина не зуміла досягти своєї мети, змушена була йти на компроміс, долучаючи свої або прилучаючи чи пристосовуючи до своїх святків чисто народні форми давньої поетичної обрядовості. Так дохристиянська Купала була штучно асимільована на Івана Купала, новорічні колядки та щедрівки пристосовано до різдвяних свят...

Проте церковщині так і не вдалося повністю знівелювати світські обряди. Як і тисячі років тому, селяни, улаштовуючи ритуали, віддавали пошанівок природі, пробудженню весни, краси й молодості.

Як і поетичну творчість, християнство не змогло асимілювати й символіку, хоч і її також піддавали анафемі. Древо життя й оберегові символи обзивали лайливими епітетами «ідоло-поклонництво», «поганство», «бісівські забави» тощо. Незважаючи на таку «опіку», селяни далі користувалися давніми символами, наносячи їх на утилітарні чи побутові вироби. З цього приводу відомий радянський вчений Б.О. Рибаків у книзі «Язичество давніх слов'ян» писав: «Народні казки, хороводи й пісні, билини і думи, поетичні, глибокі за змістом весільні обряди, народна вишивка, художня різьба по дереву – все це може бути історично осмисленим лише з урахуванням давнього язичеського світосприйняття» [3, с. 66].

Отже, українські етнічні символи представляють певне довідлля у його вихідному життєдайному значенні. У той же час вони будять специфічні переживання та асоціації, пов'язані з життям саме на цій землі. Доля розкидала українців далеко по світах. Не завжди вдавалося їм зберегти найцінніше – мову. Та глибинний дух нації робить впізнаваним етнокультурного знавця навіть у найдальших поселеннях. Якщо у глухій сибірській тайзі ви раптом побачите село, а біля будинків – квіти, знайте: тут живуть українці. Якщо у степових степах раптом зустрінете білі чепурні хатки – тут наші земляки. Якщо ви побачите у модерній котедж десь у Саскатауні і на стіні побачите вишиті рушники, а у селі – полив'яні полумиски: і тут слід шукати джерельця у далекій Україні [2, с. 119].

Таким чином, ми можемо із впевненістю констатувати, що українська екологічна культура має славні й продуктивні традиції в контексті відношень людини з природою, які вплинули як на формування своєї української ментальності, так і на розвиток процесів захисту природного середовища від нещадного впливу сучасної цивілізації. На жаль, сьогодні ми дуже далекі від їх тремтливого наслідування і настирний погляд екологічних проблем майже щоденно нагадує про себе методичним поглибленням несприятливої екологічної ситуації в сучасній Україні. Біда полягає в тому, що ментальною особливістю українців є піддатливість зовнішньому впливу та недостатньо розвинені волевільні здібності. Ми постійно знаходимося під чийось впливом та не маємо змоги зосередитися на пошуку власної ідентичності. Ми, маючи своє, намагаємося «вдягнути» чуже вбрання, не зважаючи на те, що воно іншого розміру й неякісного гатунку. Ми запозичуємо західні стандарти, не зважаючи на те, що вони не відповідають нашим культурним традиціям. Маючи таку екологічну культуру та традиції тремтливого ставлення до природи нашим обов'язком є збереження цієї справи, розпочатої нашими пращурами і безпідставно занедбаній у нашій країні. Такі ментальні властивості як емоційність, «кордоцентризм», прагнення до гармонійного розвитку, тяга до рідної землі, сімейність, господарливість повинні бути спрямовані на досягнення бажаної Г. Сковородою та багатьма іншими українськими мислителями «сприятливості», взаємоадекватності відношення людини зі світом природи, про яку мріяли наші пращури, і в якій вони колись жили. Застосувавши образне порівняння, можна сказати, що ми починаємо не з чистого листа, але нам треба знову навчитися читати і розуміти те, що вже написано і кимсь вже було сказано і написано, а більше того «записано» у нашій ментальності. Ці традиції ставлення до природи в українській культурі, потужний вплив природи як екологічної й цінності на розвиток цієї культури, роблять можливим розробку таких екологічних настанов та практичних дій, котрі призведуть до реалізації бажаного сценарію майбутнього, який, в свою чергу буде гармонізувати із засадами національної культури як екологічного ставлення до світу [4, с. 194].

Література:

Іванівський В.В. Вплив інформаційної інтервенції на масову свідомість українського суспільства: дис. канд. філософ. наук / В.В. Іванівський; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2007. – 150 с.